

– הגמרא בב"ק (קב:) דנה כיצד קנתה האשה את הצבע שצבעו עבורה, וכי מי הודיעו לצבע שיקנה את צבעו לאשה (וע"ש בתוס'). ולדעה אחת שם אנו דנים את יד השליח כיד המשלח, ועל כן כשהקנה הצבע לבעל, הרי יד הבעל כיד אשתו דמי וכאילו הקנה לאשה. ויש דעה החולקת על סברה זו ולפיה פרשו שכל המקדיש נכסיו נעשה כמי שהקנה להן כסות אשתו ובניו מעיקרא [והרי זה קנין החל על סמך גמירות דעת שבלב בני אדם, כמו שמצינו כעין זה בכמה מקומות. עפ"י הגרי"א. ע"ע כע"ז במובא בסוף ב"ב].

פרק שביעי

שמואל כרבי שמעון סבירא ליה דאמר נכנסין ולא נותנין. ורב סבר סוף סוף לבעלים מי קהדרא, לכהנים הוא דנפקא, וכהנים משלחן גבוה קא זכו – ודעת שמואל, בארו האחרונים, שגם במקדיש שדהו נוהג דין יציאת יובל כמו במכירה, אלא שאמרה תורה שהשדה אינה חוזרת לבעלים אלא הכהנים באים תחת הבעלים [אולי טעמא דקרא הוא משום קנס לבעלים על שלא גאלוה מן ההקדש, והריהם כעושים חוכא מן ההקדש, שיקדישו ותחזור אליהם. ולפי זה מובן הטעם ששדה מקנה חוזרת ביובל לבעלים הראשונים – שהרי לא הם הקדישוה אלא הקונה מידם הוא שהקדישה, הלכך אין לקנוס את הבעלים] (עפ"י בית ישי קכט. בהסבר זה יישב כמה דברים).
וע"ע בענין זה ובבאור שיטת הרמב"ם שפסק כר' יהודה שהכהנים נותנים דמיה, ואעפ"כ פסק כשמואל – אור שמה שמיטה יא, כ; 'חדושי הגרי"ז על הש"ס'; ברכת הזבת; חדושים ובאורים; לקוטי הלכות להלן כו.

(ע"ב) 'בשלמא לשמואל לא גואלין לאחר יובל פחות משנה.' מפירוש רש"י משמע שלפי שמואל כוונת התנא היא שאין גואלים בשנת היובל עצמה לפי שאינה קדושה ואין צורך לגאול. ולפי זה צריך לפרש 'לאחר יובל' כלומר לאחר כניסת היובל, וזהו דוחק.
יתכן שכינה התנא 'יובל' את תחילת שנת היובל, יום הכיפורים, לפי שאו תוקעים בשופר-יובל [כמו 'במשוך היובל'], ואו חזרות שדות לבעליהן, ועל שמו נקראת כן השנה כולה.
ויש מפרשים שעיקר כוונת התנא להשמיענו שאין מחשבים חדשים עם ההקדש, וזהו 'אין גואלין לאחר היובל פחות משנה' – כלומר, אין גואלין בגירוע. אלא שלפי שמואל אתי שפיר לשון 'אחר היובל' ששנה התנא, כי ביובל עצמו אין שייך הקדש וגאולה כלל, וצריך שנה אחר היובל. אלא לרב שאמר אף היובל בגאולה, מדוע נקט לאחר היובל? ומתוך: פירוש 'אחר היובל' – בין יובל ליובל (חדושים ובאורים, עפ"י לחם משנה ערכין ד, יב. וכ"כ הרש"ש ופירש כן גם בכונת רש"י. עע"ש).
לפירוש זה צריך לומר שהשאלה 'מאי קמ"ל דאין מחשבין...?' מוסבת הן לרב הן לשמואל.

דף כה

'מנין שאם אתה רוצה לעשות חדשים לשנה – עושה.' הרמב"ם (ערכין ד, ח) מפרש שתלוי הדבר ברצונו של הגזבר, שנתנה לו התורה רשות לחשב חדשים או שלא לחשב (וכן הסכים בתוס' רא"ש). והכוונה,

שלעיתים לטובת ההקדש כדאי שלא לחשב החדשים שיצאו, וליתן לפודה אפשרות לגאול בגירוע, כגון בשדה רעה שאין בה שימוש להקדש, ואם נצריך את הפודה ליתן חמשים – יימנע מן הפדיון לגמרי (עפ"י ריעב"ץ).

היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים – אינן נמדדים עמה. רוב המפרשים סוברים (כמו שפרש"י), שהם כשאר הקדשות שנפדים בשוויין. ואולם ר"י בן מגאש (פ"ו דבבא בתרא, מובא בשטמ"ק שם) כתב שיוצאים מן ההקדש ללא פדיון. (ע' ב'זבח תודה' פירוט השיטות ונימוקיהן).

'אי הכי פחות מכאן נמי...' הראשונים עמדו על פירוש 'אי הכי'; מדוע ללא אוקימתת מר עוקבא בר חמא לא קשה, והלא קתני סלעים והם אינם ראויים לזריעה. וכתבו התוס' (בב"ב קג) שהיה יכול לומר 'ולטעמך מי לא קשיא'.

ויש שכתבו שעד עתה היינו יכולים לפרש בסלע הראוי לזריעה כגון 'הבא בידים', דומיא דנקעים שראויים. ורק לפי מה שהעמדנו עתה בשאינו ראויים לזריעה, מקשה (ר"ן קדושין ועוד). והרשב"א (בשו"ת ח"ה לו) כתב שהרבה 'אי הכי' שבש"ס אינו נאמר בדרך 'אי אמרת בשלמא' ואינה קושיא הנובעת בדוקא מההנחה החדשה.

ע"ע בחדושי לביצה ח. ולגטין לט ולב"מ כב. תוס' ב"מ צג. וראה בהגהות 'רחמים לחיים' על שו"ת הרשב"א שם. וכיוצא בזה כתבו הראשונים שפעמים רבות יכולים היו לומר 'ולטעמך מי ניחא' ולא אמרו. ע' למשל ברמב"ן ורשב"א קדושין סב. ראשונים ב"מ יא: ב"ב קיט: קל. קנא: וכן במקומות רבים.

ואם אמר הריני נותן דבר שנה בשנה – אין שומעין לו אלא נותן את כולו. ואם נתן כדי מחצית מן השדה, הרי זו 'גאולה לחצאין', ונחלקו הראשונים האם הגאולה חלה על מחצית מן השדה או על מחצית הזמן, כלומר, רק כשתגיע השנה שבו תיגאל השדה כולה בדמי פדיונו – נגאלת (ע' בראשונים קדושין כ ובב"ב קג. ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת בקדושין שם).

'גאלה בנו – יוצאה לאביו ביובל. גאלה אחר או אחד מן הקרובים וגאלה מידו...' מלשון 'יוצאה לאביו ביובל' וכן מלשון 'גאלה מידו' מבורר שאחד מן הקרובים שגאל את השדה מן ההקדש, הריהו עומדת בידו עד היובל ואינה עוברת מיידית למקדיש.

[ולא זו בלבד שהשדה כעת ברשותו, אלא יש לו אף יתר זכויות מהקונה שדה מחברו בזמן שהיובל נוהג. וזאת לפי מה שכתב המנחת-חינוך (שנה,ו) שיכול לחפור בה הגואל בורות, שאעפ"י שאמרו בירושלמי (מובא במשנה למלך שמיטה יא,א) שהקונה שדה מחברו בזמן שהיובל נוהג אסור לחפור בה בורות משום שנאמר ושב לאחוזתו, והרי אין לו אלא קנין פירות עד שנת היובל – כאן שהשדה היתה שייכת להקדש, ונראה שההקדש עצמו מותר לחפור בה בורות שהרי לא שמענו לימוד על כך לאסור, הוא הדין לגואל מן ההקדש. וגם לבנו של המקדיש שגאל, נראה שהרשות בידו לחפור].

ולכאורה היה נראה שהוא הדין למוכר שדה אחוזה, וגאלה קרובו – אינה עוברת למוכר לאלתר אלא נשארת ביד הגואל עד היובל. וכן דייקו מדברי רש"י בפירושו לתורה (ויקרא כה,ג). וכן נקט מהר"ט בחדושי לקדושין (כא). כדבר פשוט. ואולם יש מי שכתב שבגאולת הקרוב חוזרת השדה למוכר [כדקיימא לן לענין גאולת קרובים בעבד עברי, שאין העבד משתעבד לגואל, אלא משתחרר] (כן כתבו רבנו בחיי ור"י אברבנאל, מובא בשו"ת אבני נזר יו"ד תס. וכתב שם הוכחה לשיטה זו. ויש לסייע לשיטה זו מדברי התוס' בקדושין טו: ד"ה ומה מי), שהקשו לעשות 'יוכיח' מגאולת קרובים דשדה אחוזה לעבד עברי הנמכר לנכרי – בשם מו"ר הגר"מ וינקלר שליט"א).

ע"ע בענין זה, בפירוש 'קנין פירות' להגר"ק שליט"א – על מסכת עבדים; ברכת אברהם קדושין כא. החילוק שבין מקדיש ומוכר – מבואר, שלא נאמרה תורת 'גאולת קרובים' אלא במוכר (ויקרא כה, כה), ואילו במקדיש לא נאמרה 'גאולה' אלא למקדיש עצמו, ואילו הקרוב הריהו בכלל 'אחר' שקנה מן ההקדש. וגם טעם יש בדבר, על פי מה שכתב רבנו בחיי: 'שצוותה התורה דרך רחמנות במוכר שדהו מתוך דוחק ועוני, שיוכל לגאול אותו לזמן קצוב, הוא בעצמו אם השיגה ידו ומצא כדי גאולתו, או אחד מקרוביו – כדי שישבו לאחוזתו...'. וטעם זה אינו שייך במקדיש שדהו.

'גאולה אחר או אחד מן הקרובים וגאולה מידו – יוצאה לכהנים ביובל'. הרמב"ם (וכן החינוך. ולזה הסכים הרא"ש בשטמ"ק כו. אות ג) גרס 'א"נ ה' יוצאה לכהנים ביובל'. ולפי זה כוונת הכתוב ואם מכר את השדה לאיש אחר – לא יגאל עוד כלומר, אין יכול לגאול מן הלוקח בעל כרחו, אבל אם לקח ממנו והריהו בידו – אין היובל מפקיעה ממנו, שהרי לו אחוזת הארץ (עפ"י זבח תודה. ע"ש. וכיו"ב פירש הרש"ה ויקרא כו, כ).

ויש מפרשים: 'לא יגאל עוד' – לאחר שהגזבר מכר לאחר, שוב אין כאן דין גאולה ופדיון מן ההקדש, אלא הכהנים נכנסים אליה בחנם, שכבר נגאל השדה מן ההקדש (עפ"י שיעורי הגרי"ש"א). אך פירוש זה אינו מיושב אלא לדברי ר' יהודה ששדה שלא נגאלה, הכהנים נותנים דמיה. וגם לר' יהודה צ"ב, שהכתוב לא הזכיר כלל 'גאולה' גבי כהנים. ולפי שיטת הרמב"ם נראה שהוא הדין אם הבן של המקדיש גאל מאת הפודה מן ההקדש – אינה יוצאה לכהנים ביובל, שהרי הבן הרי הוא כמקדיש עצמו (מנחת חינוך שנה"ה. ונראה כוונתו, שביובל חזרת השדה לאב כמו אילו גאל הבן מיד ההקדש).

וכן נראה פשוט (בין לגרסתנו בין לגרסת הרמב"ם) שאם המקדיש או בנו פדו מן ההקדש ואחרי כן מכרו לאחר, ובשנת היובל השדה ביד אחר – אינה יוצאת לכהנים, והרי זה כאילו מכר שדה אחוזתו לחברו (מנ"ח שם).

לכאורה נראה שהוא הדין לשיטת הרמב"ם, כשאחר פדה מן ההקדש וגאל ממנו המקדיש ומכרה לאחר, ובהגיע היובל הריהו ברשות אחר – אינה יוצאת לכהנים, כי מיד כשקנה הבעלים מן הגואל, חזרה שדה לידו לזכות עולם, הגם שלא גאל הוא מן ההקדש. הלכך כשמוכר לאחר הרי זה כשאר מכירת שדה אחוזה לחברו.

(ע"ב) 'בעי ר' זירא, אשה מי מעמיד לה שדה, בעל מוקים לה – שכן יורשה...' – ואפילו למאן דאמר ירושת הבעל דרבנן (וכן פסק הרמב"ם), אעפ"כ עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה [שעל כן שדה שירש הבעל דינה כשדה אחוזה ואינה חוזרת ביובל, ולא כשדה מקנה כמו שפסק הרמב"ם הל' שמיטה יא] (זבח תודה).

א. כתב, שמא זהו רק לגירסת רבנו גרשום, וכ"נ מדברי הרמב"ם, שהספק הוא אם הבן מעמיד לה שדה או גם הבעל, אבל לרש"י שמפרש הספק אם הבן או הבעל, אפשר שאם ננקוט ירושת הבעל דרבנן, לא מסתבר שייעקר דינו של הבן. ואולם מדברי האבי-עזרי (ערכין ד, כב) נראה שלפי כל הפירושים, סוגיתנו מדברת כמאן דאמר ירושת הבעל דרבנן, כמובא להלן. **ב.** כתב המנחת-חינוך (שנה"ו): בכלל הספק שבגמרא, כשפדה הבעל את השדה שהקדישה אשתו, ואח"כ מתה האשה קודם היובל – האם מעמיד לה השדה כי הוא יורשה הראשון כשמתה. ואין זה 'ראוי', שהרי השדה קנויה לה קנין הגוף, הלכך מיד שמתה הוא יורשה.

ואולם אם פדה הבעל מן ההקדש לאחר מותה – ודאי דינו כאחר, שהרי בשעת פדייה אינו יורש כלל, אפילו על שדה זו, כי בשעה שמתה לא היתה האשה מוחזקת בשדה שהרי זו היתה מוקדשת, והרי אין הבעל יורש בראוי. 'זוה פשוט מאד'. עוד כתב: גם אם לאחר שפדה הבעל, גרש את אשתו – חוזרת לה השדה, שהרי בשעה שפדה היתה השדה ראויה לחזור לה. ומובא בשם צפנת פענח (ערכין ד, כב) שתלה דין זה בשתי גרסאות בראב"ד.

'או דלמא בן מוקים לה – שכן נוטל בראוי כבמוחזק' – משא"כ הבעל אינו נוטל בראוי. ויש להבין מה טעם הוא זה, שמשום שאינו נוטל בראוי, ייחשב כ'אחר' כלפי הבן.

ונראה לפי מה דקיימא לן 'ירושת הבעל דרבנן', צריך באור מדוע חכמים כשעשאוהו לבעל כיוורש [ולא כלוקח, שלכן אין השדה יוצאת ביובל, וכדין שדה אחוזתו היא ולא שדה מקנה, כפי שפסק הרמב"ם בהל' שמיטה], לא תקנו לו ירושה בראוי – ונראה מזה שדין ירושתו נובע מקניני האישות, כמו שאר זכויות ממוניות שיש לבעל באשתו. הלכך אינו יורש אלא את הנכסים שהיתה מוחזקת בהם בחייה, אבל הנכסים שנפלו לה אחר מותה אינם בכלל הקנינים שיש לבעל באשתו, שהרי כבר מתה, לכן אינו זוכה בהם. וזו סברת הגמרא, שהבעל, מאחר שאינו נוטל בראוי, משמע שירושתו היא דין מדיני הקנינים, ועל כן יש לומר שנחשב כ'אחר' כלפי הבן.

ולפי זה נראה שגם לפי הצד שהבעל מעמיד לה שדה ולא הבן (כפרש"י), הרי תחילת דינו משום זכות-קנינים כאמור, אלא שחכמים עשאוהו כיוורש – אם כן זה דוקא כאשר יש לה בעל, אבל אשה שאין לה בעל, הבן מעמיד לה שדה, כי מצד עיקר הדין ודאי הבן הוא היורש, אלא רק במקום שיש בעל עשאוהו חכמים כיוורש. וב'שפת אמת' מסתפק בדבר (עפ"י אבי עזרי ערכין קמא ד, כב).

ומשמע מדבריו שסוגייתנו אינה הולכת כמ"ד ירושת הבעל דאורייתא, כי אז דין הבעל כיוורש גמור, כמו שלמדו מ'שאריו', והוא מעמיד שדה לאשתו. ואעפ"י שאינו נוטל בראוי – גזה"כ היא.

'אלא נקראת שדה רטושין... נקראת רטושי רטושין'. קוראים לה כן משום מורת רוח, שהרי יש בדבר חשש תקלה, שיבואו להנות בה [כדרך שכתבו התוס' להלן כו. ד"ה מאי] (עפ"י שיעורי הגריש"א).

דוגמת מה שאמרו (במשנת מגילה כח.) בבית הכנסת שחרב, עלו בו עשבים – לא יתלוש, מפני עגמת נפש. והכא נמי, כדי שיבואו אנשים לגאלה.

ענינים וטעמים

'המקדיש שדהו בשעת היובל – נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף'. רש"ר הירש ז"ל מבאר בפירושו לתורה (ויקרא כו, טז), ששדה אחוזה בזמן שהיובל נוהג, לא היה לו מחיר מוחלט בשוק, שהרי כל קנינם וממכרם בקרקעות לא היה לצמיתות אלא לשנים קצובות, עד היובל. מקדיש שדה אחוזה היה אפוא מקרה יחיד במינו, בו עלולה הקרקע להיות מופקעת מידי בעליה לצמיתות, אם לא נפתתה קודם היובל. לכן קבעה תורה לקרקע זו מחיר כללי, כי אין לה מחיר מסחרי.

עוד כתב שם לשער שחמשים שקל המושקעים בעסק, יש בהם שיעור פרנסתו של אדם. וכן בית זרע חומר, יש בו כדי פרנסת אדם ל-100 יום. מעתה שטח אדמה שזורעים בו חומר שעורים, יש בו כדי סיפוק פרנסתו של אדם, וערכו מתאים אפוא לסכום של חמשים שקל. עיין שם בפרטי החשבון.

(ע"ב) 'הגיע יובל ולא נגאלה – הכהנים נכנסין לתוכה ונותנין את דמיה...'. (וכן הלכה). תחילת הקדשת השדה היתה לטובת בדק הבית; משום כך בדין הוא שההקדש ירוויח מן השדה על ידי מכירתו הזמנית לאיש אחר. ורק במקרה זה, הכהנים זוכים בשדה בחינם. אך אם נשאר השדה

ביד הקדש עד היובל, אינה עוברת לרשות הכהנים אלא תמורת תשלום הסכום המלא של חמישים שקל לבית זרע חומר; – אל להם לכהנים לזהות את עצמם עם המקדש, עד שטובת הכהנים וצורכי המקדש יהיו חופפים בעיניהם. רק מבחינה סמלית הם מייצגים את רעיון המקדש, ויש להם זכויות מסוימות בהחלט המגיעות אליהם 'משלחן גבוה'; מכל שאר הבחינות דינם כדין זר ביחסם למקדש. (רש"ר הירש ויקרא כז, כא)

דף כו

'טעמא דרבי אליעזר כדתניא לא יגאל עוד – יכול... אלא פשיטא ביובל שני, ולמאן, אילימא לרבי יהודה ור' שמעון – לכהנים נפקא, אלא לאו ר' אליעזר...' ואם תאמר, הלא אפשר להעמיד כר' יהודה שאמר הכהנים נכנסים ונותנים דמיה, וכגון שהכהנים לא פדו, והרי נשארה השדה ברשות ההקדש? ויש לומר שאם כן אין צריך לומר עוד, כי ודאי כבר פקעה זכות שדה אחוזה שיש לבעלים (משיעורי הגר"ש אלישיב שליט"א).

עוד יתכן לומר שבאמת אפשר להעמיד הברייתא כר' יהודה ובאופן הנזכר, אלא שר"א הרי לא קיבל מרבו לדרוש גזרה שזה דר' יהודה ממקדיש בית, ועל כן אין לחדש מיתור 'עוד' שהכהנים נכנסים לתוכה בדמים. ופשוט יותר ללמוד מכאן שהשדה נשארת ביד ההקדש. ולפי"ז עיקר כוונת הגמרא בשאלת 'אילימא לרבי יהודה ור"ש' – לא כדי להכריח שתנא דברייתא ודאי סובר כר"א, אלא למצוא את מקור שיטת ר"א, ולעולם ניתן להעמיד הברייתא גם כר"י.

'... ותסברא, רבי יהודה ור' שמעון האי עוד מאי דרשי ביה?... תלמוד לומר עוד – לכמות שהיתה אינה נגאלת אבל נגאלת שתהא לפניו כשדה מקנה. כאן נוקט הש"ס שלדעת הכל דורשים 'עוד' – לכמות שהיתה קודם לכן. ואילו בסנהדרין קיג. גבי 'לא תבנה עוד' בעיר הנדחת, בארו בגמרא שנחלקו בדבר רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי, שריה"ג דרש 'עוד' – לעולם ועד ולגמרי.

ואפשר שהדרשה משתנה לפי הענין; כאן אין צריך לומר לעולם, ודי היה לכתוב 'לא יגאל', וע"כ 'עוד' למעט. ואילו שם סובר ריה"ג שאם היה כתוב 'לא תבנה' אין במשמע אלא להיות עיר כמות שהיתה, אבל גנות ופרדסים מותר, לכך הוסיף הכתוב 'עוד' לאסור הכל.

ועוד יש לומר שר' יהודה ור"ש תלמידי ר' עקיבא הם, ומכאן ההנחה הפשוטה בגמרא שהם הולכים בשיטת רבם לדרוש 'עוד' – לכמות שהיתה.

(ע"ב) 'איכא דאמרי ר' אליעזר אומר: גאלה ביובל שני אינה יוצאה לכהנים ביובל'. ולפי זה מה שאמר הכתוב 'לא יגאל עוד' – דוקא כשיצאה מיד ההקדש מקודם, וכדכתיב ואם מכר את השדה לאיש אחר' – רק אז – לא יגאל עוד. הא לא מכרה לאחר – יגאל ביובל שני. ומובן לפי זה שגם המשך הכתוב: והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה... לכהן תהיה אחוזתו – כל זה מדבר כשמכר לאיש אחר, אבל אם היא ביד הקדש, אינה יוצאת לכהנים (כנ"פ עפ"י התוס').

'הלוקח שדה מאביו ומת אביו ואח"כ הקדישה... שדה מקנה אינה יוצאה לכהנים ביובל, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו'. ע' במובא לעיל יד: